

A *Közösségi Pénzügyek Művészeti dolgozóknak* / artworkerstoday.hu című projekt
a tranzit.hu 2014-es Katalizátor-díjának keretében valósult meg.

Szabó Péter és Szűcs Teri projektje

The aim of our project is to generate dialogue on the current situation of art workers in Hungary. Our inspiration is the project titled 'Art Work: A National Conversation about Art, Labor and Economics' that fostered both national and global dialogue, collected personal accounts on the precarious career conditions of art workers, and introduced good communal practices and critical attitudes. We made twelve interviews with the same aim, thus we tried to map the working conditions of art workers in Hungary. The Hungarian cultural scene is hit by two main problems, one being the global phenomenon of neoliberal capitalism, that creates structures in which more and more artists are forced to choose precarious working conditions; and the other problem being the changing governmental system of art funding: the distribution of public funds is biased, the money is channelled to organizations loyal to the government, therefore more and more independent art institutions and artists are deprived of funding, or they find it too compromising to apply for governmental funding. In the research essay that is part of our project we tried to address the Hungarian situation as the junction of these two problems, and we gathered some good practices that would be both productive and adaptable. In the last part of the paper we dealt with the lack of unionist/syndicalist ideals in the Hungarian cultural sector – we see this phenomenon as part of a greater problem which concerns the lack of workers' self representation and solidarity in Hungary and in post-transition Central Europe.

The project Community Finances for Artworkers / artworkerstoday.hu was realized in the framework of tranzit.hu's Catalyst Award 2014.

Project by

Péter Szabó and Teri Szűcs

Művészeti munkások, itt és most

Bevezetés

„Látjuk, amint mindenkire hatással van a gazdaság összeomlása. Valamit tenni kell. Beszéljünk róla. Nem, nem várhat. A helyzet rossz. Ki kell találnunk valamit. Csak együtt tudunk cselekedni. Mi az, amit tudunk? Mi az, amit mások már kipróbáltak? Mi reális? Hogyan beszéljünk minderről? Mik a legvadabb lehetőségek? Mik a pragmatikus lépések? Mit tehetsz te? Mit tehetünk mi?”

Ezzel kezdődik az *Art Work: A National Conversation about Art, Labor and Economics* című anyag, ami nem csak online érhető el, hanem 2009-ben egy negyven oldalas ingyenes nyomtatvány formájában is terjesztették. A projekt lényege a dialógus létrehozása volt, egyfelől globális kontextusban; másfelől pedig cél volt egy lokális problémafeltérképező és megoldáskereső párbeszéd beindítása, hiszen a kultúrafinanszírozás, a művészként való megélhetés lehetőségei állami szinten szabályozottak.

Szabó Péterrel közös projektünk egyik célja egy ehhez hasonló beszélgetésfolyamat generálni Magyarországon, felmérni, hogy milyen globális hatásoknak és milyen helyi problémáknak van kitéve egy itt élő és dolgozó art worker.

A tavalyi Katalizátor Díjra beadott pályázatunk első verziója egy közösségi finanszírozási modell kipróbálására vonatkozott. A kísérlet több vonatkozásában lehetett volna releváns. Egyfelől, az állami finanszírozástól való függetlenedést célozta meg, ennyiben radikális válasz volt a magyar kultúrpolitikai helyzetre. Másfelől, egy alternatív gazdasági kisközösséget hozott volna létre művészek bevonásával, amely a szolidaritáson alapult, ennyiben az *alternative economy* egy működő modellje lehetett volna. A Katalizátor Díj közösségi folyamatában azonban ez a terv átalakult, s jelenlegi formájában inkább problémafelmérő és kutatási projekt lett. Egyik része egy tizenkét interjúból álló filmsorozat, mely a következő kérdésekre tér ki: hogyan látják a kortárs magyar vizuális művészeti színtér különböző szereplői, művészek, oktatók, kurátorok, szervezők, gyűjtők a kultúrafinanszírozás anomáliáit, és

milyen megélhetési stratégiákat tartanak fenntarthatónak a művészek számára. Másik része pedig jelen szöveg, amely a jelenlegi magyar kultúrpolitikai és kultúrafinanszírozási helyzethez kapcsolódva kipróbálható politikai és gazdasági modelleket gyűjt össze az art worker [továbbiakban: művészeti dolgozó] társadalmi csoport részére.

Magyarország – csomópont

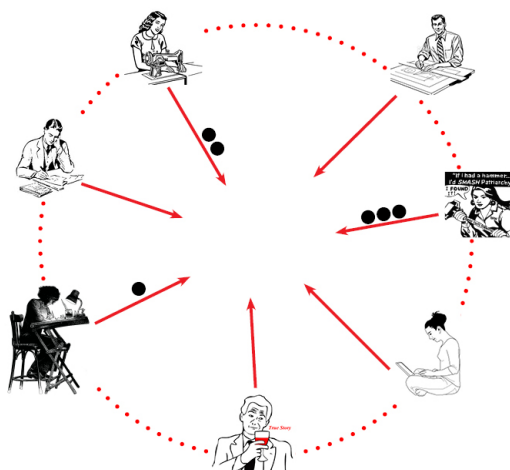
A jelenlegi helyzet Magyarországon több probléma csomópontja. Projektünk befejezése idején hozta meg néhány művészeti szervezet a döntést, hogy az NKA kuratóriumába, a művészeti szervezetek számára fennmaradó egyharmadnyi delegálható pozícióba nem jelöl senkit. A szakmai szervezetek fokozatos kiszorulása, a politikai erővonalak mentén átalakult kultúrafinanszírozás ellehetetlenítette a függetlenségüket megőrizni kívánó művészeti intézményeket. Az FKSE mellett a Szépírók Társasága és a JAK döntött úgy, hogy nem delegál kuratóriumi tagot. Az FKSE 2016. január 24-én publikált állásfoglalása szerint:

„az FKSE vezetősége úgy döntött, hogy a hatályba lépett törvénymódosítás fennálltaig nem pályázik a Nemzeti Kulturális Alaphoz. Ez az elhatározás összefüggésben áll azzal a koncepciónkkal is, melynek értelmében hosszú távon igyekszünk szervezetünket új alapokra helyezni, az Egyesület fennállása óta megörökölt hagyományokat újragondolni és korszerűsíteni az FKSE intézményét. [...] Egyesületünk úgy döntött, hogy nem vállalja a kuratóriumi tagságot, ezáltal nem is jelöli magát a kollégiumba. Ugyanakkor fontosnak tartjuk, hogy a rendszerbe kódolt erőfölény ellenére is konkrét javaslatokon keresztül, szakmai szempontokat érvényesítsünk a delegálási folyamatban. Tehát annak ellenére, hogy Egyesületként nem kívánunk részt venni az NKA új kollégiumi rendszerében, a hazai kortárs művészeti színtér egészére való tekintettel, független kuratóriumi tagokat javasolunk, hogy megkíséreljük biztosítani az általunk relevánsnak tartott nézőpontok képviseletét a bizottságban. Döntésünk hátterében egyfelől a rendszer működése iránti aggályunk és a szakmai érdekérvényesítésre való kötelezettségvállalásunk, valamint a többi intézménnyel, szervezettel való szolidaritásunk áll. Ugyanis számos, a kultúra területén felelős és szakmailag kimagasló munkát végző intézmény és szervezet továbbra is kizárólag az NKA pályázati rendszerén keresztül lesz képes programjait megvalósítani, azaz szakmai működését fenntartani.”

Az FKSE nyilatkozata sokatmondó – egyfelől nehéz anyagi helyzetben lévő szervezetként mégis lemondanak az NKA felé való pályázásról, nem legitimálják a fennálló struktúrát delegálással, ugyanakkor azzal, hogy mégis javaslatot tesznek független szakmai kuratóriumi tagokra, az NKA-ra szoruló szervezetek és pályázó művészek iránti szolidaritásukat, illetve szakmai elkötelezettségüket, felelősségüket is kifejezik.

A probléma tehát, ami sajátossá teszi a magyarországi helyzetet, az, hogy a még meglévő állami források megpályázása súlyos szakmai és morális kompromisszumokkal jár, sokak számára ez az eddig meglévő lehetőség mostantól nem jön szóba. Az állami források igazságtalan eloszlásának eredménye az is, hogy számtalan művészeti szervezet, alkotócsoporthoz, független intézmény elvesztette az eddigi, közpénzekből kapott támogatása nagy részét.

Mindez azzal az általános, globális gazdasági problémával fonódik össze, amit a művészeti dolgozók esetében a stabilitáshiány, bizonytalanság – a prekariátus – jelent. A művészeti dolgozó a prekariátus tagjaként egyfelől bizonytalan munkafeltételek (bizonytalan megrendelések, bizonytalan kifizetések) közt dolgozik. S míg dolgozónak, munkásnak nevezzük, hiszen ilyen helyet foglal el a munka világában, addig mégis szervezeti háttér, valódi politikai és gazdasági képviselő nélkül áll, nem védi a munkája köré szerveződő szociális védőrendszer.

Összefoglalva, Magyarországon hármass problémával szembesülünk akkor, amikor a művészeti dolgozók helyzetét tekintjük át:

- az állami finanszírozás ellehetetlenülése, átpolitizált, a szakmától elcsatornázott kultúrafinanszírozás;
- prekárius munkakörülmények, keveset kereső, kiszolgáltatott művészeti dolgozók;
- művészeti dolgozók munkásképviseletének hiánya, s ebből fakadóan hiányos szociális képviselet (nincs nyugdíjstruktúra és megfelelően kialakított társadalombiztosítás stb.).

Míg strukturálisan e három problémahalmaz elkülöníthető, addig az állami kultúrfinanszírozás visszaéléseire adott reakció egybekapcsolható [volna] a kulturális dolgozók szociális, politikai, szindikalista képviseletének megszervezésével, így voltaképpen két témakörben-problémacsoportban kell a továbbiakban inspirációt és megoldási lehetőségeket keresnünk:

- a művészeti munkás prekárius pozíciója a globális kapitalizmusban;
- a művészeti munkások hiányzó politikai-szociális-szindikalista képviselete ma Magyarországon.

Prekaritás napról napra

Az *Art Work: a National Conversation* egyik célja a javaslatok áttekintésén és megbeszélésén túl személyes beszámolók összegyűjtése volt: miből élnek a művészek, hogyan keresnek pénzt, ez milyen hatással van a karrierjükre és elhivatottságukra? Hasonló céllal gyűjtött beszámolókat például a *How Artists Make Money* oldal, és a legutóbbi magyarországi kezdeményezések közül ide tartozik a Gazdálkodj OFFosan közösségi társasjáték-akció is.

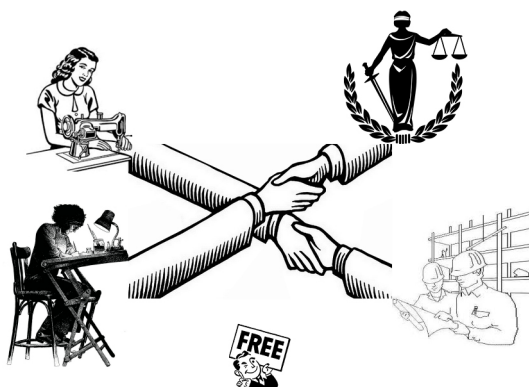
Szabó Péterrel mi magunk is készítettünk ezzel foglalkozó videóinterjúkat, s noha ez a téma egyre nagyobb teret kap a professzionális diskurzusban, mégis azt lehet mondani, hogy megdöbbentően kevés személyes beszámoló készül el, nem pontosan ismerjük a kortárs magyar művészeti életpályák menetét, problémáit, a megélhetés gyakorlatait, stratégiáit. De ha mindehhez egy lépéssel közelebb megyünk, akkor azt is mondhatjuk: keveset beszélünk a prekaritás mindennapjairól, a hozzá fűződő érzelmi állapotokhoz. Anyagi helyzetünk labilitásához gyakran ki nem beszélt szégyenérzet

kapcsolódik. Az egyéni vállalkozói vagy félállású alkalmazotti élet része a biztonságihiány, a folyamatosság és a jövő biztosítatlansága. A dolgozó – szervezet és alkalmazó híján – önmagáért vállal felelősséget. Máshol már komoly kutatási témává nőtt a *pathologies of precariousness*. Mindez egyben életmódot is jelent, mely nem teszi lehetővé az átlátható, ritmikus időbeosztást, és a folytonos lehetőségkeresés miatt rengeteg idővesztéssel is jár. Még ennél is kevesebb szó esik arról, hogy egy kötött ritmust igénylő családi életbe milyen nehezen illeszthető be a kampány-szerűen, megrendelésekre, határidők nyomása alatt dolgozó, nem rendszeresen érkező kifizetésekkel élő művészeti munkás életmódja. A személyes történeteken alapuló kutatások jó összefoglalója Angela McRobbie *Re-Thinking Creative Economy as Radical Social Enterprise* című tanulmánya és David Hesmondhalgh–Sarah Baker tanulmánya, *'A very complicated version of freedom' Conditions and experiences of creative labour in three cultural industries*.

A tanulmányokban felsorolt szimptomatikus válaszreakciók a prekárius életmódra:

- elbizonytalanodás a művész életpálya választott értékeiben (kreativitás, szabadság stb.),
- problémák felmerülésekor önmagunk hibáztatása, szorongás, kiégés,
- elmosódó határok munkaidő és szabadidő közt,
- a dolgozó átveszi az ellátórendszerbe való bekapcsolódás felelősségét a hiányzó munkaadótól, vagyis nekünk kell megoldanunk, hogy biztosítottak legyünk mind most, mind a nyugdíjas években – ez szorongással is jár.

McRobbie szerint ez az így élők politikai tudatosságát is felmorzsolja. „A független 'önalkalmazott' mögött valójában egy értelmiségi proletárt találunk, de ezt nem ő ismeri fel, hanem a megbízói, akik kihasználják”, írja. A függet-

lenség és az önalkalmazotti munkaforma nyilvánvalóan azért terjed, mert a munkáltatók csökkentik a saját bérköltségeiket; ezt mind tudjuk, de ebben az összefüggésben Magyarországon erről kevés szó esik.

A „független” művészeti munkás sok időt tölt kapcsolatkereséssel, együttműködések kialakításával, pályázatolvasással és -írással, ezek mind munkai igényes, és nem direkt módon produktív tevékenységek, nem érezzük őket a munkaidő részének, mégis rengeteg óránkat elviszik. McRobbie szerint az önpromóció kényszere is arra felé nyomja ezt a társadalmi csoportot, hogy politikai igényeit tompábban képviselje.

A művészeti dolgozók tevékenységeinek nagy része ingyenes, mégis visszautasíthatatlan. Statisztikai értelemben megragadható az önkijáratás-önkizsákmányolás jelensége. Hesmondhalgh és Baker szerint számos retorikai fogást alkalmazunk ennek letagadására, s e retorika azon értékek megnevezésén alapul, melyek a szüntelen, túlhajtott, alulfizetett munkához kötnek bennünket – munkaethosz, elhivatottság, másoknak a kockázatvállalás, megint másoknak a függetlenség biztosítása. McRobbie szerint a mobilitást felértékelő munkavállalással kapcsolatos retorika is a prekaritás körülményeit fedi el.

Hesmondhalgh és Baker még egy tapasztalati réteget említ, ami a prekaritás tapasztalatához tartozik, és a független munkaforma következménye, noha a sok együttműködés elfedi vagy orvosolja, ez pedig az izolációtól való szorongás.

Lehetőségek és javaslatok

A tudatos közösségi fellépés néhány jó gyakorlatát szeretném bemutatni. Elsőként a szabad közösségi támogatás egyszerű modelljeit, melyek egyszeri anyagi hozzájárulást jelentenek az alkotóknak, de ugyanakkor be is ágyazák őket egy róluk gondoskodó, a munkájukért velük együtt felelősséget vállaló közösségbe. Ezeket a modelleket nem volna nehéz a magyar gyakorlatba átültetni. Ilyen a Sunday Soup at INCUBATE [Institute for Community Understanding between Art and the Everyday, Chicago]: a program résztvevői közös ebéden vesznek részt, az ételért befolyt pénzt pedig egy általuk

kiválasztott és megvitatott művészeti projektnek ajánlják fel. Hasonló programot visz a FEAST [Funding Emerging Art with Sustainable Tactics, NY].

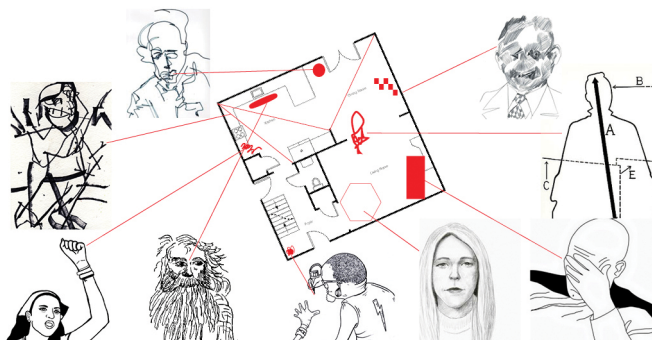
Az INCUBATE beindította a művészek saját önhitelező csoportját [Artist-Run Credit League], amelyben kis sejteket hoznak létre közös, összeadott tőkével, és közös fundraising eseményekkel. Ebből a kasszából a művészek szükség szerint kölcsönözhetnek. Fontos szempont, hogy Chicago környékéhez tartozzanak, tehát helyi tudatossággal rendelkezzenek ezek a közösségek.

Hasonló projekt volt Szabó Péterrel együtt eltervezett közösségi művészbankunk, ami a kortárs magyar művészeti szcénából hívta volna meg a tagokat. A hitelezés eleinte az improduktív pályázatírási időszakokra vonatkozott volna, a résztvevők aztán visszafizették volna, megszabott feltételekkel, a mikrohittelt. A modell teljes mértékben a résztvevők szolidaritásán alapult volna.

A hiányzó munkavállalói biztonságos környezetet, a társadalombiztosítás körülményeit pótolják az olyan összefogások és alternatív intézmények, mint a Creative Capital vagy a Fractured Atlas.

A Fractured Atlas számtalan alapvető képviselői szolgáltatást végez: vízum-szerzésben segít, pályázatokhoz nyújt segítséget, szervezetfejlesztési programokat ajánl, társadalombiztosítási, elszámolási asszisztenciát nyújt. Van saját pályázati forrása is.

A művészeti dolgozók honoráriumainak kiegyenlítettségéért, illetve az ingyenes munka, a gyakornokként való kihasználás jelenségének kontrollálására jött létre a WAGE összefogás, amely olyan művészeti intézményeket gyűjt

össze, melyek vállalják, hogy elfogadható és átlátható módon fizetik ki a művészeti munkát.

Európai példa hasonló érdekképviselőre a stockholmi Reko kollektíva és a tallini művészeti munkások összefogása, mely rendezte a bér- és honoráriumviszonyokat.

[Minderről bővebben itt lehet olvasni:

<http://www.art-workers.org/download/ArtWorkers.pdf>]

Figyelemfelhívó akciókat szervez, a tudatosságért és a prekárius munkakörülmények ellen kampányol a Carrotworkers' Collective és a Precarious Workers' Brigade. Ide tartozik a Haben und Brauchen figyelemfelhívó akciója is [erről bővebben az ArtLeaks Gazette Artists Against Precarity and Violence – Resistance Strategies, Unionizing, and Coalition Building in a Time of Global Conflict and Contradiction című számában.

AJÁNLÁS: a Precarious Workers Brigade akciójának az Institute of Contemporary Arts UK adott helyett 2011-ben. A közös akció címe *Precarity: The People's Tribunal* volt. A csoport a „népbíróági” formát alkalmazta arra, hogy személyes tapasztalatokat közvetítsen és közös vizsgálat tárgyává tegyen. A formát a rendszerszerű egyenlőtlenségek feltárására és kezelhetővé tételére ajánlják. Az akció eszköztára nyitott tartalomként mindenki számára elérhető, nagyon fontos lenne a kortárs magyar közegben megszervezni és megcsinálni.

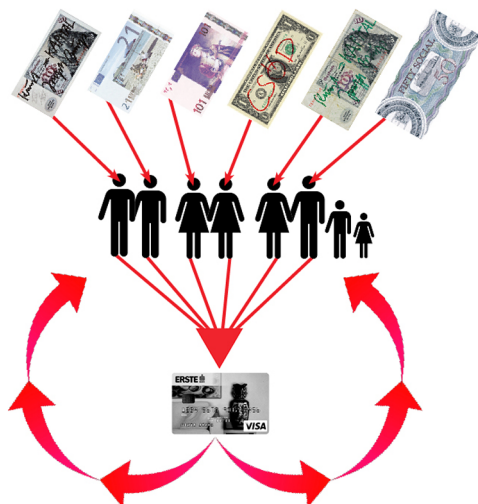
A prekaritás körülményeire egészen másfajta választ ad az a megközelítés, amely tudatosítja, hogy a művész egyben vállalkozó is, s csak akként lehet sikeres. Ez a modell kapitalizmus-kritika helyett a radikálisan piacorientált jelenlétet tudatosítja a kapitalizmus globális kontextusában dolgozó művészen, és gazdasági versenyképességre ösztönzi, vagyis nem alternatív gazdasági modellek létrehozásában érdekelt – erre jött létre az *artrepreneur* kifejezés. Például: Rhode Island School of Design graduáló diákjai 2010-ben egy olyan csomagot kaptak a diplomájuk mellé, amely felkészíti őket a művész-vállalkozói karrierre. Tartalma: *Financial Literacy Know-How* és *New Tools for Creative Commerce*. Vagyis vállalkozói alapismereteket bízunk rájuk, és egy olyan digitális készletet, amelyre a munkájukban szükségük lehet.

A hiányzó munkásképviselet

A művészeti dolgozók érdekképviseletének megszervezése, e csoport szakszervezetként való fellépésére számos nemzetközi példa van. Azt ArtLeaks Gazette említett számában Corina L. Apostol tekinti át ezeknek a csoportoknak a történetét a 19. század második felétől az Occupy Museums mozgalomig. Amit fontos e szerveződések, megmozdulások kontextualizálásához hozzátenni, az, hogy sosem kizárólag a művészeti dolgozók mozgósítására jöttek létre, hanem szolidaritást vállaltak más dolgozói, vagy háttérbe szorított, vagy alulfizetett, alulreprézantált társadalmi csoportokkal. Ennek az összefogásnak, és az ágazati és ágazat-fölötti politikai képviseletnek most érik talán az ideje Magyarországon – az oktatási és közalkalmazotti szakszervezetek kiállítására gondolhatunk.

A művészeti dolgozók szerveződése számtalan szemszögből egyfajta művészeti fikciónak tűnhet a magyar kontextusban. Például az átjárhatatlannak észlelt határ miatt a művészet és a társadalom más színterei közt – a művészetet nem tekintjük a nyilvánosság egy formájának, hanem valamiféle plusznak, luxusnak a többi közösségi szféra mellett. Továbbá, nem tartjuk ildomosnak a kiállást az igazságos finanszírozás mellett, mert az azt is jelenti, többet követelünk magunknak a közpénzből. Ez összefügg annak a belátásnak a hiányával, hogy a finanszírozás közösségi megbeszélése alapjog kell legyen, vagyis a közpénzeket összeadó közösség követelheti magának a jogot az igazságos elosztásra, az elosztásba való beleszólásra.

David Ost *The Defeat of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe* (Cornell, Ithaca-London) című 2005-ös kötetében a közép-európai posztkommunista államok politikai problémáit részben abból vezeti le, ahogyan a demokratikus átmenet idején elfordultak a munkásképviseleti baloldali gyökereiktől (lásd Ost fő példáját, a Solidarność jobbratolódását, kiszorulását), vagy

pedig nem is hozták létre a munkások képviseletének lehetőségét a rendszerváltás folyamatában (Magyarország). Ost szerint a szakszervezeti hang, a szindikalista indulat nem a liberális kapitalizmus viszonyainak kritikájaként, hanem egyfajta populizmusként értelmeződött. A politikai képviselet hiánya által okozott űrbe lépett be azután a jobboldali nacionalizmus, mely a kiegyensúlyozatlan helyzetet a maga javára fordította, és a felgyűlt feszültségeket a maga ellenségképének kiélezésébe csatornáztta.

Ost szerint a másik strukturális probléma a rendszerváltásokon keresztülment régióban a felelősségmegosztás az úgynevezett civil társadalom és a társadalom többi része közt. A civil társadalom intézményei, műhelyei felelnek a polgárjogok védelméért, de elkülönülésük a munkások csoportjától, a munka világától, a piaci folyamatoktól azt eredményezi, hogy neoliberais piacgazdaság viszonyaira nem reflektálnak, hanem attól távol végzik a jogvédő munkát. Ez egyfajta elefántcsonttorony-hatást eredményez, és a gazdasági rendszerben leginkább perifériára szorult csoportok képviseletét nem teszi lehetővé.

A művészeti dolgozók szindikalista képviseletének megszervezése olyan kísérlet lehetne, amely a művészeti gondolkodás játékba hozásával reagálhatna erre a helyzetre, annak okaira, és egy utópikus, egyben praktikus megoldási horizontot nyithatna.

katalizátor
~~díj2014~~

tra
nzit
.hu

ERSTE Stiftung